

працедавців, згодних сприяти економічній активності ВПО (як працездатних, так і бажаючих працювати інших категорій)²⁷;

6. Сприяти законодавчим ініціативам щодо забезпечення свободи пересування, мінімізації бюрократичних процедур та заохочення соціально-економічних можливостей ВПО щодо самозабезпечення й самореалізації;

7. Сприяти змінам законодавства щодо захисту дитинства та єдності сім'ї з урахуванням чинних реалій неврегульованості ряду проблем перебування частини дітей у зоні АТО, сирітства, прийомних сімей, матерів-одиначок тощо;

8. При прийнятті управлінських рішень керуватися пріоритетною доцільністю програм (заходів), спрямованих на довгостроковий ефект розв'язання проблем ВПО, їхньої соціалізації, адаптації та інтеграції в місцеві громади;

9. Уникати прийняття законодавчих актів, спрямованих на дискримінацію ВПО або надання їм переваг, здатних дискримінувати населення місцевих громад; при розробці програм допомоги передбачати додаткове цільове фінансування місцевих громад для здійснення послуг-аналогів послугам для ВПО (з освіти, охорони здоров'я, соціальної допомоги тощо) пропорційно кількості прийнятих ВПО, аби не зменшувати рівень життя місцевого населення й не стимулювати можливі дискримінаційні настрої.

РОЗДІЛ 3. КЛЮЧОВІ СТЕЙКХОЛДЕРИ ПРОЦЕСУ ІНТЕГРАЦІЇ ВПО У ПРИЙМАЮЧИХ ГРОМАДАХ: ПРОБЛЕМИ ТА ПОТРЕБИ

Органи місцевого самоврядування. Експертне опитування представників органів місцевого самоврядування (ОМС) у серпні 2015 року²⁸ показало, що Закон не вимагає зняття ВПО з реєстрації, тому ОМС не володіють інформацією про точну кількість переселенців, які на даний момент перебувають на території територіальної громади. Значна кількість пенсіонерів прибуває для оформлення пенсії, хоча в дійсності проживають в зоні проведення АТО. Така ситуація потребує законодавчого унормування, оскільки ускладнюється формування місцевих бюджетів і прогнозування соціально-

²⁷Проблеми ВПО: чого бракує уряду для створення чіткої політики? [Електронний ресурс]. *Міжнародний фонд «Відродження»* – 01.04.2015. – Доступний з : http://www.irf.ua/knowledgebase/news/problemi_vnutrishno_peremischenikh_osib_v_ukraini_chogo_brakue_uryadu_dlya_stvorenniya_chitkoi_politiki/.

²⁸Опитування експертів, які представляють інституції, що опікуються проблемами ВПО (представники міського самоврядування, спеціалісти державної служби зайнятості, представників бізнес структур), проведеного методом глибинного інтерв'ю у серпні – вересні 2015 року в межах НДР «Вимушені переселенці та приймаючі громади: уроки для ефективної суспільної адаптації й інтеграції», яка виконується відділом моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України» в рамках дослідницьких проектів установ НАН України у галузі соціогуманітарних наук та розпорядження Президії НАН України №237 від 01.04.2015 року.

економічного розвитку місцевих громад.

Люди повертаються додому і не ставлять нас до відома. Хитрують. Хочуть отримати тут допомогу, і виїжджають туди. Якщо ти хочеш адресну допомогу, то отримуй за місцем фактичного проживання.

(м. Балаклея, Харківська область, представник районної державної адміністрації)

Дуже багато з них сьогодні тут, а завтра вони в Росії, чи завтра десь в Донецькій, Луганській області.

(м. Київ, представник районної державної адміністрації)

Хоча за більш, ніж півтора роки з моменту початку воєнного конфлікту, напрацьована серйозна правова база, прийняті нові, удосконалені існуючі документи, існують питання, які потребують нормативного врегулювання. Допомога на рівні прожиткового мінімуму для сім'ї, яка втратила практично все і приїхала в інше місце, це замало. На сьогодні не врегульоване питання компенсації за втрачене майно та залишаються не визначеними способи оцінки втраченого майна, а також здійснення такої оцінки.

Ми розуміємо, що якщо людина втрачає власне житло, то це мінімум має бути якась сума, яка би дозволила людині тут вирішити питання із житлом самостійно. Нехай воно не буде адекватним тій втраті, один до одного. Але на перших порах. Нехай то буде невелике житло, однокімнатна квартира, чи будинок у сільській місцевості. Але це був би старт для людини. Вона розуміє, вона там все втратила. В нас є такі люди, що розказують: втратив дві квартири, дачу в центрі міста, власний будинок. Розумієте? Люди втратили, вони сюди приїжджають і це шок. Навіть якщо їм щось пропонують, це чуже житло. Тобто, компенсація за втрачене майно має бути.

(м. Львів, представник міської ради)

Громадський сектор. Представники громадського сектору, позитивно оцінюючи допомогу міжнародних та західних партнерів, водночас зазначають, що можливість оптимального використання донорських коштів в Україні серйозно ускладнена чинними інституційними нормами благодійної діяльності, зокрема, щодо оподаткування благодійної допомоги та існування асиметричних умов розмитнення гуманітарної допомоги для вітчизняних та іноземних благодійних фондів.

Загалом громадські ініціативи не завжди отримують відповідну підтримку своєї діяльності з боку українських органів влади. Держава, яка повинна гарантувати необхідний мінімум соціального захисту переселенців, передбачений Законом «Про забезпечення прав і свобод громадян на тимчасово окупованих територіях», фактично переклала на

громадських активістів функції державних соціальних служб.

Діяльність державних організацій у сфері соціального захисту переселенців оцінюється ними як неефективна, несистемна, не має певної візії та стратегії розвитку. Вказується також на неефективність процедури реєстрації переселенців, що ускладнює роботу громадських організацій з надання відповідної допомоги ВПО. Водночас, бар'єром для налагодження системи забезпечення соціального захисту ВПО, громадянські активісти називають відсутність єдиного державного органу, наділеного необхідними повноваженнями та ресурсами, що має не лише відповідати за надання допомоги переселенцям, а й здійснювати координацію зусиль державного, громадського та приватного секторів. Неефективність підтримки ВПО спеціалізованими державними службами, внаслідок чого проблема перекладається «на плечі» громадського сектору, зменшує мотивацію волонтерів.

Нагальною потребою оптимізації роботи з переселенцями з точки зору представників громадських організацій є створення єдиного реєстру ВПО, який уможливить не тільки облік переселенців, а й моніторинг отримання ними допомоги із різних джерел. Через відсутність такого реєстру несумлінні отримувачі благодійної допомоги мають можливість багаторазово звертатися по допомогу до різних волонтерських центрів та соціальних служб, в той час як через брак необхідних ресурсів потреби інших переселенців залишаються незадоволеними.

Існують і внутрішні організаційні проблеми, що ускладнюють процес надання допомоги ВПО. Дотепер не створено єдиного державного централізованого координаційного центру допомоги переселенцям, який мав би враховувати пропозицію існуючих громадських та приватних ініціатив, сприяти їх діяльності організаційно та фінансово. Внаслідок значного навантаження та відсутність резервів для ротації персоналу ГО відбувається швидке «психологічне вигорання» волонтерів і працівників приватних підприємств (які займаються нетиповою для себе роботою) та, як наслідок, вимушена відмова займатися волонтерською практикою.

Приватний сектор. Результати експертного опитування представників *приватного сектору*, свідчать, що підтримка переселенців компаніями малого та середнього бізнесу, що не мають значних коштів для здійснення масштабної добродійної діяльності, обмежується переважно наданням одноразової допомоги, що значною мірою обумовлено відсутністю у компанії додаткових коштів, що зумовлено загальним кризовим станом

економіки, який негативно впливає на прибутковість бізнесу та невизначеність правового поля добродійної діяльності для приватних структур. Водночас, опитані представники бізнесу, що вказують на неможливість надавати допомогу переселенцям пояснюють браком необхідних ресурсів, в тому числі – відсутністю спеціалізованого (юристи, психологи, лікарі) та технічного персоналу для надання послуг ВПО.

В той же час більшість опитаних представників приватних компаній (як ті, що допомагали переселенцям, так і ті, що не брали участі у даному процесі) вважають, що проблемою ВПО повинна опікуватись виключно держава, а не приватний сектор.

«Цим повинна займатися держава, а не бізнес-компанії. На глобальному рівні цю проблему можна вирішити тільки зусиллями всієї держави».

(м. Харків, представник бізнесу)

Водночас респонденти підкреслюють, що держава повинна подбати про створення сприятливих умов для розвитку бізнесу загалом, оскільки він поніс значні втрати через падіння економічної кон'юнктури внаслідок військового конфлікту.

«Ми за ці півтора року втратили свої потужності на 75%, через конфлікт на сході. Тому, щоб більше людей працевлаштовувати, потрібно розширювати своє виробництво, налагоджувати контакти, закони нормальні приймати. Тоді наша економіка, саме підприємство буде зацікавлене у вакансіях. Буде більше вакансій для людей, яких ми зможемо запросити на роботу»

(м. Харків, представник бізнесу)

Головною причиною низької активності приватного сектора у допомозі переселенцям представники бізнесу вважають відсутність системної державної підтримки приватних ініціатив та відповідних економічних стимулів (податкових пільг, податкових канікул, державних замовлень, організаційної підтримки тощо) для підприємств, які надають допомогу переселенцям, причиною чого називають слабкий інтерес держави до вирішення проблеми.

«Потрібно якось зацікавити підприємства, які беруть участь у працевлаштуванні цих людей. Мають бути якісь пільги, податки треба якось зменшувати. ... якщо наша держава буде зацікавлена, вона надаватиме організаціями та бізнес-структурам якісь пільги для підтримки»

(м. Харків, представник бізнесу)

Серед інших причин небажання приватного сектора брати участь у допомозі переселенцям названо неефективність надання послуг переселенцям спеціалізованими

державними службами, внаслідок чого проблема перекладається «на плечі» приватного та громадського секторів, що зменшує мотивацію останніх. На думку експертів, надання допомоги переселенцям ускладнюється низьким організаційним рівнем роботи спеціалізованих державних служб, що опікуються проблемами ВПО, яка потребує модернізації, поліпшення якості та оперативності надання послуг.

Основним напрямом надання допомоги переселенцям з боку приватного сектору є їх працевлаштування. Згідно результатів дослідження «Проблеми адаптації та працевлаштування ВПО на Луганщині», яке проводилось ГО «Інститут розвитку та соціальних ініціатив» в січні-лютому 2015 р., важливим компонентом якого стало опитування підприємців щодо можливостей працевлаштування та досвіду співпраці з ВПО, 38% опитаних підприємців вже влаштовували на роботу вимушених переселенців. Серед типових причин відмови у працевлаштуванні підприємці називають: відсутність вільних робочих місць, небажання брати людину із зони АТО, невідповідність критеріям посади, відсутність досвіду роботи²⁹.

Як свідчить проведене опитування, найбільш системно проблема працевлаштування переселенців вирішується в тих компаніях, що мають потужності (філії), або ділові контакти з підприємствами в регіоні конфлікту. Таким чином на роботу працевлаштовуються насамперед ті переселенці, які вже працювали на підприємствах холдингу, мали відповідну кваліфікацію, були включені у соціальну структуру підприємства. Для роботодавця таке працевлаштування зумовлено не лише філантропічним мотивом, а й економічною доцільністю – на роботу приймаються вже підготовлені спеціалісти, що мають необхідний професійний досвід, знайомі з основами організаційної культури підприємства.

«У нас великий холдинг, підприємства є по всій Україні. І було багато знайомих фахівців і в зоні конфлікту. Тому люди приїжджають до нас цілеспрямовано. Вже підготовлені фахівці, які працювали на наших підприємствах. Так, вони переміщуються і вже знають, куди звертатися. І ми таких людей приймаємо і їм допомагаємо»

(м. Харків, представник бізнесу)

Відмову переселенцям у працевлаштуванні підприємці пояснювали відмінностями в уявленнях про якість роботи та не адаптованістю переселенців до місцевих умов.

²⁹Головні проблеми переселенців під час працевлаштування та адаптації на Донбасі. – МФ «Відродження», 2015. – [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://www.irf.ua/knowledgebase/news/golovni_problemi_pereselentsiv_pid_chas_pratsevlashtuvannya_ta_adaptatsii_na_donbasi

«Переселенці, хоча й працювали і зарекомендували себе добре (принаймні намагалися), але на жаль, не змогли працювати так ефективно, як це роблять наші штатні співробітники. Вони ще не адаптувалися, вони мало знають ментальність міста. І ще не звикли до нових умов праці і нового ритму. Якщо буде підтримка держави, я вважаю, що вони зможуть працювати нормально. Але на сьогоднішній день вони себе не можуть зарекомендувати і не дають таку ефективність праці, як наші співробітники».

(м.Бровари, Київська обл., представник бізнесу)

Одним із бар'єрів вирішення проблеми працевлаштування ВПО, респонденти називають завищені очікування самих переселенців щодо рівня оплати праці – переселенці, як правило орієнтуються на вищий, аніж може запропонувати середньо статична компанія, рівень, заробітної плати.

«У нас була можливість працевлаштування переселенців. Але, їх не влаштував рівень зарплати в нашій організації. Серед ВПО на 2000 гривень ніхто не хоче працювати. А це – нормальна зарплата для нашого регіона».

(м. Полтава, представник бізнесу)

Водночас зазначається, що для того, щоб переселенці могли отримати роботу, вони повинні більше відповідати умовам сучасного ринку праці.

«Бізнесу потрібні працівники, але потрібні освічені працівники, які можуть виконувати поставлені задачі. Як тільки переселені особи зможуть відповідати всім вимогам бізнесу, бізнес може дати їм можливість для роботи, працевлаштує їх в себе і буде платити гарну заробітну платню. Але при умові, якщо вони будуть виконувати всю необхідну роботу і працювати ефективніше»

(м.Бровари, Київська обл., представник бізнесу)

Найлегше адаптація працевлаштованих переселенців відбулася на тих підприємствах, на яких постійно здійснюють програми підвищення кваліфікації та перекваліфікації.

«У нас на підприємстві ми постійно навчаємо людей – збираємо раз на тиждень, ...іде навчання, перенавчання, знайомство з новими технологіями, потім з цими людьми ми проводимо іспити. Так людям легше адаптуватися до нового місця роботи»

(м. Харків, представник бізнесу)

Більшість опитаних роботодавців не відмічають відмінностей у роботі ВПО, порівняно із іншими співробітниками, але мають негативні очікування, що працівник не залишиться на даному місці роботи у разі зміни сімейних, або інших обставин його життя.

Аналіз досвіду та особливостей працевлаштування ВПО виявив позитивні та негативні наслідки цієї діяльності для компаній. Позитивною компонентою

працевлаштування ВПО для роботодавців є можливість залучити до роботи більш мотивованих працівників із необхідним рівнем фахової підготовки. Негативними характеристиками процесу працевлаштування називають додаткові труднощі, що виникають при працевлаштуванні переселенців: відсутність документів та статусу переселенців у більшості пошукачів роботи, їх незабезпеченість елементарними соціальними умовами (житло, одяг, медичні послуги), що ускладнює процес адаптації на новому робочому місці та негативно позначається на продуктивності праці.

Оцінюючи потенційні можливості бізнесу у допомозі та сприянні соціальній інтеграції переселенців респонденти зазначають, що достатньо ефективним форматом допомоги переселенцям є такі спільні заходи, що організуються державними та місцевими органами соціального захисту, із залученням бізнесу, як наприклад ярмарки вакансій.

«У нас в місті збиралися всі підприємства і організації, які мали можливість надати вакантні місця для ВПО на фестивалях професій, ярмарках професій. Де державний центр зайнятості запрошував інших безробітних та представників ВПО, де їм пропонувалися вакантні місця, перераховувалися всі необхідні вимоги до цього».

(З експертного інтерв'ю, м. Полтава)

«Однією з незадіяних можливостей бізнесу є організація масових заходів по ознайомленню з культурою нашого міста. Можна роздрукувати листівки з картою міста та його околицями. З детальними територіальними особливостями та дорожньо-транспортною сіткою».

(м. Сєвєродонецьк, Луганська обл., представник бізнесу)

Представники бізнесу відзначають відсутність комунікацій з державними органами соціального захисту, зокрема із Державним центром зайнятості у питаннях працевлаштування.

«З Державного центру зайнятості ніхто не звертався»

(м. Полтава, представник бізнесу)

Частина опитаних представників бізнесу вказала, що, маючи можливість працевлаштувати переселенців, свідомо не надавали інформації про наявні робочі вакансії до державної служби зайнятості, оскільки віддають перевагу працевлаштуванню робітників без відповідного офіційного оформлення. Саме так працевлаштовують більшість переселенців.

«Ми їх (переселенців) працевлаштовували. Не офіційно, звісно. Нам не вигідно працевлаштовувати їх офіційно».

(м. Полтава, представник бізнесу)

Водночас, респонденти зазначають, що державні та місцеві органи влади не мають ресурсів не лише для заохочення приватного сектору, а й для безпосередньої участі у вирішенні проблем ВПО.

«Адже по факту, вони не можуть забезпечити таких осіб житлом, матеріальним забезпеченням, товарами першої необхідності».

(м. Бровари, Київська обл., представник бізнесу)

Відзначається, що співпраця бізнесу і держави може бути ефективною лише за умови проактивної участі держави, яка має заохочувати бізнес до включення у суспільну взаємодію шляхом запровадження економічних стимулів.

Як чинник, що знижує ефективність співпраці бізнесу і державних органів влади, опитані експерти називають і відсутність необхідної інформації про державні програми підтримки працевлаштування ВПО та системного поширення інформації про проблеми переселенців у ЗМІ та Інтернеті. Більшість респондентів не знайома із положеннями державної програми відшкодування роботодавцю виплат на оплату праці для ВПО. На запитання: *«Чи ви знаєте про державну програму допомоги у працевлаштуванні ВПО, про можливість компенсації державою витрат роботодавця на оплату праці ВПО та на перепідготовку і підвищення кваліфікації переселенців?»* відповідають, що не мають жодної інформації про цю програму. Ті ж хто ознайомлений із програмою, висловлює сумніви щодо її дієвості.

«Звичайно, добре було б, якби витрати компенсувалися. Напевно, підприємства брали б більше таких людей, якби було відшкодування від держави».

(м. Харків, представник бізнесу)

Рекомендації щодо врегулювання проблем та потреб ключових ключові стейкхолдерів процесу інтеграції ВПО у приймаючих громадах

1. Створити загальнодержавний реєстр благодійних організацій, які займаються питаннями ВПО і скоординувати роботу органів місцевого самоврядування на роботу з цими організаціями.

2. Визнати необхідність та визначити способи оцінки втраченого майна, а також здійснити таку оцінку.

3. Ініціювати проведення інформаційних кампаній щодо можливостей розвитку бізнесу (особливо малого та середнього), існуючих компенсацій з метою заохочення працевлаштування приватним сектором ВПО у приймаючих громадах.

4. Створити державний орган, функціональними завданнями якого передбачається вирішення проблем ВПО: координація роботи органів влади, робота з зовнішніми інвесторами, моніторинг та оцінка проблем переміщених осіб, компенсація за втрачене житло, допомога повернення на території попереднього проживання, відбудова зруйнованої інфраструктури на українських землях та залучення для цього іноземних інвесторів, співпраця у наданні допомоги ВПО з органами місцевого самоврядування та громадськими організаціями та фондами.

5. Підвищення ефективності допомоги ВПО має ґрунтуватися на налагодженні партнерських та координаційних мереж між державним, громадським та приватними секторами та створення приватно-державного консорціуму допомоги переселенцям; оптимальною для подальшої співпраці ГО, приватного сектора та державних інституцій може стати модель залучення волонтерських груп до роботи у відповідні державні структури, що успішно апробована у роботі волонтерського десанту Міністерства оборони України.

6. Рекомендувати органам місцевого самоврядування у питаннях виявлення потреб переселенців та оцінки ефективності процесів їх соціальної інтеграції співпрацювати з громадськими організаціями, статутною діяльністю яких є здійснення моніторингу і оцінки.

РОЗДІЛ 4. ОЦІНКА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ПРАВ ВПО

Висунуті в рамках міжнародного дискурсу соціально-економічні права включають, зокрема, право на роботу, житло, доступ до установ, що надають медичні або освітні послуги тощо, відсутність можливості реалізації яких призводить до соціального відторгнення окремих індивідів або цілих груп. У підрозділі представлено оцінку забезпеченості основних соціально-економічних прав переселенців, здійснену на основі результатів соціологічних опитувань ВПО, цільовою групою яких є жінки працездатного віку від 18 до 59 років.

За опосередкованими даними³⁰ основну частку працездатного населення з числа ВПО складають жінки, які представляють трудовий ресурс на ринку праці у приймаючих громадах. Результати дослідження, проведеного серед жінок ВПО у віці від 18 до 59 років восени 2015 року демонструють негативні тенденції щодо їх інтегрованості до ринку

³⁰ Слід зазначити, що відсутність офіційної статистики щодо статевого розподілу ВПО значно обмежує розробку профілюючих програм, спрямованих на адаптацію та інтеграцію ВПО.